

Η διαβίωση στο «μεταίχμιο»

Σύνοψη των ευρημάτων της 3^{ης} φάσης της μελέτης

Κατά την πρώτη φάση του έργου μας, αναπτύξαμε μια δομημένη διαδικτυακή έρευνα προκειμένου να διερευνήσουμε τα ψυχοκοινωνικά ζητήματα και τα προβλήματα ψυχικής υγείας των Α.Α. (Ασυνόδευτων Ανηλίκων), όπως τα αντιλαμβάνονται οι εργαζόμενοι στο πεδίο και οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας της κοινότητας (Giannopoulou et al., 2022). Η δεύτερη φάση περιελάμβανε την διεξαγωγή 14 ομάδων εστιασμένης συζήτησης (focus groups) για την περαιτέρω διερεύνηση των αναγκών, των στρεσογόνων παραγόντων και των πόρων που συμβάλλουν στην ανθεκτικότητα των Α.Α. (Paradatou et al., 2022). Τα ευρήματα της εν λόγω μελέτης ανέδειξαν ότι, ενώ οι Α.Α. αισθάνονται ασφαλείς όταν εντάσσονται στη ρουτίνα της καθημερινότητας που τους διασφαλίζει η δομημένη ζωή του ξενώνα ή διαμερίσματος όπου φιλοξενούνται, η φύση και η ποιότητα της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης που παρέχεται από το προσωπικό αυτών των δομών φιλοξενίας ποικίλλει ως προς την αποτελεσματικότητά της. Επιπλέον, οι ανήλικοι με αυξημένη ευαλωτότητα υποφέρουν από ένα δημόσιο σύστημα ψυχικής υγείας για παιδιά και εφήβους που είναι περιορισμένο ως προς την διαθεσιμότητα και ικανότητά του να ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους. Η εν λόγω μελέτη υπογράμμισε την αυξημένη αγωνία των ανηλίκων που ζουν "στο μεταίχμιο", ενώ περιμένουν επί μακρό χρονικό διάστημα (μερικές φορές για αρκετά χρόνια) νομικές αποφάσεις που καθορίζουν το status τους ως πρόσφυγες, την δυνατότητα μετεγκατάστασης ή οικογενειακής επανένωσης σε άλλη χώρα της Ευρώπης, την απέλασή τους στην Τουρκία ή χώρα καταγωγής τους, ή την εγκατάσταση στην Ελλάδα.

Ενώ εθνογραφικές μελέτες έχουν ρίξει φως σε αυτήν τη μεταιχμιακή συνθήκη γνωστή ως "limbo" που βιώνουν ενήλικες μετανάστες και πρόσφυγες (Biehl, 2015- Brun, 2015- El-Asaarawi, 2015- Grieffiths, 2004- Hass, 2017- Ramsay, 2018), καμία μελέτη, απ' όσο γνωρίζουμε, δεν έχει εστιάσει σε ασυνόδευτους εφήβους πρόσφυγες ή μετανάστες που αναζητούν μια ασφαλή χώρα για να εγκατασταθούν. Δεδομένης της ανάγκης να φωτιστεί η εμπειρία αυτών των ανηλίκων που ζουν δια μεγάλο χρονικό διάστημα σε αυτήν την μεταιχμιακή συνθήκη, επιχειρήσαμε να καλύψουμε αυτό το κενό, μέσω της διεξαγωγής της 3^{ης} φάσης του ερευνητικού μας έργου.

ΣΤΟΧΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ

Τρεις ήταν οι στόχοι της εν λόγω μελέτης: (1) να διερευνήσει την εμπειρία της διαβίωσης των Α.Α. (Ασυνόδευτων Ανηλίκων) και Ν.Ε. (Νεαρών Ενηλίκων) σε «μεταιχμιακή συνθήκη» κατά τη διάρκεια της φιλοξενίας τους στην Ελλάδα, (2) να εντοπίσει τόσο τους παράγοντες κινδύνου όσο και τους προστατευτικούς παράγοντες που επηρεάζουν την ψυχική υγεία των Α.Α. & Ν.Ε. που ζουν στην συνθήκη αυτή και (3) να προτείνει μέτρα που ενισχύουν την ανθεκτικότητα και την κοινωνική τους ένταξη.

Τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα καθοδήγησαν τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων:

1. Πώς βιώνεται η "ζωή στο μεταίχμιο" από τους Α.Α. & Ν.Ε. και πώς αυτή γίνεται αντιληπτή από τους εργαζόμενους στο πεδίο και τους επαγγελματίες ψυχικής υγείας που τους υποστηρίζουν;
2. Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την αντιμετώπιση των προκλήσεων της διαβίωσης στο μεταίχμιο και πώς αυτοί συμβάλλουν στην ευαλωτότητα και την ανθεκτικότητα των Α.Α. & Ν.Ε.;
3. Ποια είναι η φύση των υπηρεσιών ψυχοκοινωνικής στήριξης και ψυχικής υγείας σε μεταιχμιακές συνθήκες και πώς αξιολογούνται;
4. Ποιες προτάσεις αποβλέπουν στην καλλιέργεια της ψυχικής υγείας και κοινωνικής ένταξης τω Α.Α. & Ν.Ε. συμβάλλοντας στην πρόληψη και αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων μιας παρατεταμένης διαβίωσης στο μεταίχμιο;

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Μεθοδολογικός σχεδιασμός: Χρησιμοποιήθηκε η προσέγγιση της θεμελιωμένης θεωρίας (Grounded Theory) για την ανάδειξη ενός θεωρητικού μοντέλου που φωτίζει την εμπειρία της διαβίωσης στο μεταίχμιο κατά τη διάρκεια της εφηβείας και της πρώιμης ενηλικίωσης, καθώς και τις διαδικασίες που αυξάνουν την ευαλωτότητα και ενισχύουν την ανθεκτικότητα των Α.Α. & Ν.Ε. σε περιόδους αβεβαιότητας και μετάβασης. Τα δεδομένα αναλύθηκαν σύμφωνα με τις αρχές των Corbin και Strauss (2015).

Δειγματοληψία: Χρησιμοποιήθηκε η στρατηγική σκόπιμης στρωματοποιημένης δειγματοληψίας και συμπεριλήθηκαν 5 ομάδες 71 συμμετεχόντων, που επιλέχθηκαν σύμφωνα με προκαθορισμένα κριτήρια. Το δείγμα περιελάμβανε: (1) ομάδα 27 ασυνόδευτων ανηλίκων και νεαρών ενηλίκων, (2) ομάδα 29 συντονιστών και μελών του προσωπικού δομών φιλοξενίας, (3) ομάδα 6 επαγγελματιών ψυχικής υγείας που εργάζονται σε δομές της κοινότητας, (4) ομάδα 7 μελών του διοικητικού συμβουλίου των ΜΚΟ που λειτουργούν δομές φιλοξενίας και ημι-αυτόνομα διαμερίσματα, και (5) 2 εισαγγελείς ανηλίκων. Το δείγμα επιλέχθηκε ώστε να αντιπροσωπεύει ελληνικές περιοχές όπου εδράζουν δομές φιλοξενίας για Α.Α. καθώς και διαθέσιμες κοινοτικές υπηρεσίες ψυχικής υγείας: Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Γιάννενα, Αλεξανδρούπολη, Μυτιλήνη, Σάμος.

Θέματα Ηθικής και Δεοντολογίας: Ελήφθη άδεια από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Τμήματος Νοσηλευτικής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών καθώς και από τους Εισαγγελείς Ανηλίκων για τη διεξαγωγή συνεντεύξεων με παιδιά, για τους σκοπούς της μελέτης μας.

Συλλογή δεδομένων: Πραγματοποιήθηκαν 71 ημι-δομημένες συνεντεύξεις σε διάστημα οκτώ μηνών (Φεβρουάριος - Οκτώβριος 2022). Οι συνεντεύξεις διήρκεσαν από 40 έως 90 λεπτά και διεξήχθησαν από τέσσερα έμπειρα μέλη της ερευνητικής ομάδας, ενώ έγινε χρήση διερμηνέων στις περιπτώσεις εκείνες που τα παιδιά δεν γνώριζαν Ελληνικά, Γαλλικά ή Αγγλικά. Διαμορφώθηκε ένας οδηγός συνέντευξης ο οποίος προσαρμόστηκε σε κάθε μια από τις ομάδες που συμμετείχαν στην μελέτη. Ο οδηγός αυτός περιελάμβανε ερωτήσεις στις ακόλουθες 3 θεματικές: (α) την εμπειρία διαβίωσης «στο μεταίχμιο», (β) τη φύση των προκλήσεων και των οφελών από την παροχή ψυχοκοινωνικής στήριξης και υπηρεσιών

ψυχικής υγείας σε μεταιχμιακές συνθήκες, και (γ) την κοινωνική ενσωμάτωση των ανηλίκων και των νέων ενηλίκων.

Ανάλυση δεδομένων: Αφού απομαγνητοφωνήθηκαν οι 71 συνεντεύξεις, χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα NVivo για την οργάνωση των δεδομένων, τα οποία στη συνέχεια αναλύθηκαν σύμφωνα με τις αρχές της θεμελιωμένης θεωρίας των Corbin και Strauss (2015). Οι συναντήσεις μεταξύ των ερευνητών ελαχιστοποίησαν ενδεχόμενες προκαταλήψεις και διασφάλισαν τη συναίνεση των ερευνητών όσον αφορά τις κατηγορίες και υποκατηγορίες που αναδύθηκαν. Η διαδικασία αυτή εμπλούτισε την αναδυόμενη θεωρία μέχρι να επιτευχθεί κορεσμός των δεδομένων και να προταθεί ένα εμπειρικά τεκμηριωμένο μοντέλο σχετικά με την εμπειρία της διαβίωσης των Α.Α. & Ν.Ε. σε μεταιχμιακή συνθήκη.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Από την ανάλυση των αφηγήσεων των συμμετεχόντων προέκυψαν οι ακόλουθες 4 βασικές κατηγορίες: (1) Το βίωμα της μεταιχμιακής συνθήκης/οριακότητας (LinL), (2) Παράγοντες κινδύνου και προστατευτικοί παράγοντες που επηρεάζουν την αντιμετώπιση της διαβίωσης στο μεταίχμιο, (3) Μεταξύ ευαλωτότητας και ανθεκτικότητας (4) Υποστήριξη στη μεταιχμιακή συνθήκη. Αναδύθηκε το θεωρητικό μοντέλο που συνδυάζει παράγοντες και διεργασίες που επηρεάζουν και ερμηνεύουν την ψυχική υγεία των ανηλίκων και ενηλίκων που διαβιώνουν και αναπτύσσονται στην μεταιχμιακή συνθήκη ή οριακότητα. Ακολουθεί μια σύνοψη των κυριότερων ευρημάτων.

- 1. Το βίωμα της μεταιχμιακής συνθήκης/οριακότητας (LinL).** Αυτό που διαφάνηκε μέσα από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων είναι ότι οι Α.Α. & Ν.Ε. ζουν ανάμεσα σε τρεις κόσμους: (α) τον κόσμο της καταγωγής τους, τον οποίο αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν, (β) τον κόσμο των προσδοκιών τους, στον οποίο ελπίζουν να πραγματοποιήσουν τους στόχους και τα όνειρά τους μόνοι ή με μέλη της οικογένειάς τους, και (γ) το κόσμο του «εδώ και τώρα» όπου φιλοξενούνται, ο οποίος για την συντριπτική πλειονότητα εκλαμβάνεται ως «πέραςμα». Οι αφηγήσεις τους, καθώς και οι αφηγήσεις των εργαζομένων στο πεδίο, των συντονιστών των δομών φιλοξενίας και των επαγγελματιών ψυχικής υγείας φώτισαν τέσσερις πτυχές της ζωής στο μεταίχμιο: (α) την χρονική οριακότητα, (β) την χωροταξική οριακότητα, (γ) την οριακότητα σε σχέση με τον προσανατολισμό ατομικών στόχων και επιδιώξεων, και (δ) τη σχεσιακή οριακότητα. Η διαβίωση σε μεταιχμιακή συνθήκη, προκαλεί χρόνια αγωνία, αβεβαιότητα και εξαρτάται από τη νοσηματοδότηση που της αποδίδεται, η οποία με την πάροδο του χρόνου μπορεί να αλλάξει. Σύμφωνα με τα ευρήματα, υπάρχουν 4 επίπεδα νοσηματοδότησης που σχετίζονται με τις στρατηγικές αντιμετώπισης που ενεργοποιούν οι Α.Α. και Ν.Ε. για να διαχειριστούν τη μεταιχμιακή συνθήκη: ως αδιέξοδο, ως time-out, ως εμπόδιο προς υπέρβαση, και ως ευκαιρία. Η διαβίωση στο μεταίχμιο και η νοσηματοδότησή της, επηρεάζει και επηρεάζεται από τις αναπτυξιακές προκλήσεις της εφηβείας και της πρώιμης ενηλικίωσης.
- 2. Παράγοντες που επηρεάζουν την ψυχική υγεία των Α.Α. & Ν.Ε. που ζουν στο «μεταίχμιο».** Εντοπίσαμε 5 ομάδες παραγόντων που διευκολύνουν ή επιβαρύνουν

την αντιμετώπιση της διαβίωσης στο «μεταίχμιο». Αυτοί αφορούν: (α) τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των Α.Α. & Ν.Ε, (β) τη φύση των σχέσεων που διατηρούν ή όχι με την οικογένειά τους, (γ) τις συνθήκες διαβίωσης και υποστήριξης στις δομές μακροχρόνιας διαβίωσης, (δ) το κοινωνικό και κοινοτικό περιβάλλον του ανηλίκου, και (ε) πολιτικούς και θεσμικούς παράγοντες. Αυτοί άλλοτε έχουν επιβαρυντικές και άλλοτε προστατευτικές επιδράσεις. Μεγάλη ανησυχία προκαλούν οι αναφορές των συμμετεχόντων σε πτυχές της θεσμικής βίας που εμποδίζουν την κοινωνική ένταξη και επηρεάζουν αρνητικά την ψυχική υγεία των ανηλίκων και των νεαρών ενηλίκων.

- 3. Η συνύπαρξη ευαλωτότητας και ανθεκτικότητας.** Η αλληλεπίδραση των παραπάνω παραγόντων καθιστά τους ανηλικούς και τους νεαρούς ενήλικες ανθεκτικούς και ταυτόχρονα ευάλωτους, στην προσπάθειά τους βρουν μια θέση σε μια χώρα που τους περιθωριοποιεί και δεν προάγει την ένταξή τους σύμφωνα με όλους τους συμμετέχοντες της μελέτης, ενώ πολύ σπάνιες είναι οι περιπτώσεις εκείνες που χάρη σε κάποια πρωτοπόρα κοινοτικά προγράμματα ή/και την συμβολή μεμονωμένων εργαζόμενων στο πεδίο, ανοίγονται κάποιες πόρτες που διευκολύνουν την ένταξή τους. Αυτές οι προκλήσεις εξηγούν γιατί μπροστά στις αντιξοότητες κάποιοι Α.Α. και Ν.Ε. επιδεικνύουν εξαιρετικές ικανότητες προσαρμογής και επωφελούνται από προσωπικούς ή διαθέσιμους πόρους, ενώ κάτω από άλλες συνθήκες κρίσης, οι ίδιοι έφηβοι και νέοι απελπίζονται και εμφανίζουν μια αυξημένη ευαλωτότητα, και αντίστροφα.

Όλοι οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να προτείνουν μέτρα για τη μείωση των αρνητικών συνεπειών της διαβίωσης στο μεταίχμιο και την προαγωγή της ψυχικής υγείας αυτών των νέων που βρίσκονται σε διαδικασία μετάβασης. Οι προτάσεις αυτές συνοψίζονται στην 4^η φάση της μελέτης.